

Locul Părintelui Dumitru STĂNILOAE în teologia românească și în teologia ortodoxă contemporană

Pr. dr. Ciprian APETREI

Keywords: Rev. Father Dumitru Stăniloae, Dogmatics, Contemporan Orthodox theology,
cataphatic and apophatic theology, Ecumenical dialog

Părintele Stăniloae deschide către lumea de azi și către dialogul ecumenic expresia credinței ortodoxe, delimitarea o teologie ortodoxă a lumii și precizează dimensiunea socială și culturală a creației. Dacă parcurge cu atenție teologia sa, omul de astăzi constată că Părintele Dumitru Stăniloae a repus teologia la locul ei superior între modurile de cunoaștere. El a constatat că teologia din timpul său nu era în stare să țină un echilibru între speculațiile despre ceea ce este Dumnezeu în ființa Sa și energiile Sale și analiza și interpretarea contextului istoric și cultural, adică ceea ce face Dumnezeu în viața și istoria oamenilor. S-a ajuns astfel la o separare între teologie și iconomie, între Treimea transcendentă și Treimea imanentă, între Dumnezeire sau esența lui Dumnezeu și lucrarea Sa iconomică prin energiile Sale active. Părintele Stăniloae face din „cunoașterea lui Dumnezeu” un capitol major al Dogmaticii lui, afirmând clar că cunoașterea lui Dumnezeu referitoare la Sine însuși nu se separă de cunoașterea Lui referitoare la făpturi. Dumnezeu este unul și același, atât în misterul ființei Sale inaccesibile cât și în manifestările Sale istorice, vizibile. Doxologia existenței Lui transcendentă și apologia prezenței Lui în creație și istorie sunt două aspecte ale cunoașterii lui Dumnezeu, Unul și Același în ambele forme. Părintele Dumitru Stăniloae nu a negat rolul teologiei ca instrument conceptual în sistematizarea doctrinei creștine revelate, dar n-a insistat asupra acestui capitol. În schimb, consecvent teoriei lui despre cunoașterea lui Dumnezeu, Părintele Stăniloae a vorbit pe larg despre teologia catafatică, discursivă, sau calea afirmativă, sau cunoașterea rațională și teologia apofatică, contemplativă, sau calea negativă, sau cunoașterea supraratională.

Prin conferințele, articolele și cărțile sale, Părintele Dumitru Stăniloae a transformat aproape de unul singur teologia ortodoxă română, dându-i o orientare radical diferită în perioada postbelică. Teologia și larga sa cultură

nu sunt niciodată etalate în aşa fel încât să doboare sau să intimideze. Atent față de ceilalți, cald și apropiat, dânsul exprimă spontan o adevărată curtoazie creștină. Când vorbește în Experiența lui Dumnezeu despre umanitatea, tandrețea și delicatețea sfinților, el zugrăvește involuntar propriul său portret. Are o față plină de lumină, iluminată de același surâs în ochii săi ca și pe buzele sale. Se schimbă ușor de la zâmbet la seriozitate. Are darul prețios de a transmite, prin simpla sa prezență, un sentiment de încredere și pace. „Este un om care restaurează încrederea în viață”, remarcă pe drept cuvânt prietenul său reverendul Donald Allchin.¹ Viața sa a fost dedicată cercetării, scrisului și învățării, și totuși nu a fost un „academic” în sens îngust. Nu este numai profesor, ci și preot care iubește Liturghia, nu numai un savant, ci și părinte duhovnicesc. Legătura dintre teologie și rugăciune, atât de des subliniată în opera sa, este evidentă, de asemenea, în persoana sa. Teologia nu este pentru el doar studiu, ci ceea ce se trăiește și este. Vorbește cu înțelepciunea inimii².

Olivier Clément, vorbind despre Părintele Stăniloae și locul său în teologia contemporană, spune: „Român și universal. Ortodox și, prin aceasta, unit cu toate. Un om care nu se teme. Care nu se teme de Apus, nici de pretențiile umanismului și raționalității moderne, ci care încearcă, în chip profetic, să antreneze totul în mișcarea unui autentic divino-umanism. Cu cât înaintează, cu atât simte că tradiția – dacă nu trebuie să moară ci să rămână credincioasă Duhului Sfânt, despre care Irineu din Lyon spunea că „întinerește” (juvenescens) – trebuie să inventeze cuvinte noi, cuvinte capabile să ajungă la inima oamenilor acestui sfârșit de secol XX, ai zorilor celui de-al treilea mileniu...”³ Părintele Dumitru Stăniloae este pe scară largă considerat astăzi ca cel mai mare teolog ortodox, și Experiența lui Dumnezeu constituie coroana creației sale, împlinirea operei sale de o viață întreagă.⁴

În volumul omagial⁵ publicat în anul 1993 la împlinirea vîrstei de 90 de ani ai Părintelui profesor academician Dumitru Stăniloae, în studiul

¹ Prefață la M. A. Costa de BEAUREGARD, Dumitru STĂNILOAE, *Ose comprendre que Je t'aime*, Paris, 1983, p. 10.

² Kallistos WARE, episcop de Diokleia, *Experiența lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică a Părintelui Dumitru Stăniloae*, București, 2003, p. 23.

³ Olivier CLÉMENT, *Cel mai mare teolog ortodox al secolului XX*, p. 87.

⁴ Kallistos WARE, episcop de Diokleia, *Experiența lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică...*, p. 21.

⁵ Diac. Ioan Ică jr., „De ce Persoană și comuniune? Cuvânt prevenitor la un «Festschrift intărziat» în *Persoană și comuniune*”, Ed. și tiparul Arhiepiscopiei Ortodoxe Sibiu, 1993, pp. 23-31.

„De ce Persoană și comuniune?”, Părintele Ioan Ică jr., referindu-se la locul Părintelui Stăniloae în teologia contemporană și la rolul de sinteză al operei sale, subliniază următoarele aspecte:

a. rolul de pionier al Părintelui Stăniloae în abandonarea schemelor scolastice ale teologiei ortodoxe de școală a sec. XIX și în revenirea înnoitoare la tradiția patristică și bizantină ocultată de turcocrație și iluminism, evitând tentațiile teosofico-gnostice ale filosofilor religioase;

b. redescoperirea și revalorificarea teologică și spirituală a isihasmului și palamismului (primele traduceri într-o limbă modernă, 1929; prima monografie științifică de anvergură despre Sf. Grigorie Palama, 1938);

c. înviorarea teologiei și contrabalansarea influențelor negative ale scolasticismului și pietismului prin promovarea susținută a unei Renașteri filocalice și „neopatristice”, unice în felul ei în Răsăritul Europei (o evaluare a operei uriașe reprezentate de miile de pagini ale „Filocaliei” românești sau ale traducerilor comentate a aproape tuturor operelor fundamentale ale patristicii grecești: Sf. Maxim Mărturisitorul, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Atanasie și Sf. Chiril ai Alexandriei, Sf. Dionisie Areopagitul);

d. opera Părintelui Stăniloae reprezintă prima sinteză teologică originală – replică la teologia dialectică protestantă, la teologia rusă din emigratie, în dialog și confruntare cu K. Barth, E. Brunner și S. Bulgakov – prin hrisitologia antropologică din Iisus Hristos sau restaurarea omului? (1943) sub semnul categoriei fundamentale a „persoanei”;

e. raporturile critic-polemice cu reprezentanți de frunte ai culturii românești între anii 1936-1941, pe tema relației dintre Ortodoxie și specificul național (polemicile cu C. Rădulescu-Motru, Nae Ionescu și Radu Dragnea și, mai ales, Lucian Blaga) și delimitarea de panteismul anonim și impersonal al cosmologiei și metafizicii blagiene (1940, 1942). Multă vreme negativ interpretate, aceste raporturi „tensionate” între teologie și cultură încep să fie astăzi reconsiderate într-o perspectivă pozitivă. Detașată de contextul „gândirist”, inevitabil limitat și revolut, și purificată de zgura polemică, vizuirea asupra specificului românesc schițată în anii '30- '40 va primi o nouă formulare, de o remarcabilă transparență și luminozitate, în Reflexii despre spiritualitatea poporului român (1992);

f. valorificarea, analiza și explicitarea creațoare ale temelor și intuițiilor teologico-filosofice concentrate în opus magnum al Părintelui Stăniloae,

îndelung pregătit de studiile teologice din anii '50-'70, și reprezentate de „trilogia” sa teologică: Dogmatica – Spiritualitatea – Liturghia ortodoxă (1978, 1981, 1987). Analizată în comparație cu alte tentative similare de sinteză teologică aparținând celor mai remarcabili teologi ortodocși, catolici și protestanți, se va vedea că amplele scrieri teologice ce alcătuiesc „trilogia” Părintelui Stăniloae constituie una din cele mai importante opere teologice ale secolului, dominată de impresionantul efort de recuperare a unității teologiei prin resolidarizarea, într-o viziune creatoare personală, a dogmaticii cu spiritualitatea și a amândurora cu liturgical;

g. un loc special este rezervat analizei antropologiei trinitare dezvoltate în amplele scrieri: Chipul nemuritor al lui Dumnezeu (1978) și Omul și Dumnezeu (Studii de teologie ortodoxă, 1990). Aceasta încheie, la nivel calitativ superior, ciclul deschis în 1943 cu Iisus Hristos sau restaurarea omului. Întreaga viziune teologică a Părintelui Stăniloae o constituie persoana și comuniunea.⁶

Scriitorii patristici sunt întotdeauna tratați de Părintele Dumitru Stăniloae ca și cum ar fi contemporani, ca martori vii a căror mărturie cere din partea noastră o continuă autoexaminare și regândire, având în vedere preocupările zilei de azi. Credincioasă trecutului, responsabilă față de prezent, Experiența lui Dumnezeu este, de asemenea, o carte profetică, deschisă către viitor, creatoare, indicând cărări.

Faptul că Părintele Dumitru este patristic în spirit nu înseamnă că este închis în trecut. Dimpotrivă, dânsul recunoaște că Părinții timpurii nu sunt deloc exhaustivi. În anumite domenii, crede dânsul – în mod special în felul cum înțelegem noi persoana umană și relațiile interpersonale – gândirea modernă ne-a dat perspective noi și vitale care nu se găsesc la scriitorii Bisericii din vechime sau la cei ai Bizanțului. El vede tradiția ca pe ceva deschis-închis și ca pe ceva în continuă creație, „nu o sumă de propoziții învățate pe dinafară, ci o experiență vie.”⁷ Este o invocare neîncetată a Duhului de-viață-făcător. Neschimbătoare în sine și totuși întotdeauna nouă, tradiția nu este o învățătură doar păstrată și protectoare ci, în primul rând, o sursă de

⁶ Diac. Ioan ICĂ jr., „De ce *Persoană și comuniune?* Cuvânt prevenitor la un «Festschrift întârziat», în *Persoană și comuniune*, Ed. și tiparul Arhiepiscopiei Ortodoxe Sibiu, 1993, p. XXVII.

⁷ Kallistos WARE, episcop de Diokleia, *Experiența lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică...*, p. 24;

creștere și regenerare. Ea înseamnă nu acceptarea mecanică și pasivă a trecutului, ci un efort constant de a retrăi această moștenire din trecut în forme noi. Tradiția este Scriptura aplicată la viața umană, Scriptura făcută contemporană. Pentru Părintele Dumitru, tradiția reprezintă în acest fel spiritul critic al Bisericii. Un teolog „tradițional”, de vreme ce este așa, este chemat să fie îndrăzneț și profetic. El trebuie să întrebe nu numai: „Ce au spus Părinții cu mult timp în urmă?”, ci: „Ce ar spune ei dacă ar trăi astăzi?”. Scopul nostru ca teologi patristici mai degrabă, decât simpli istorici ai doctrinei, este nu doar exactitatea mărturiei, ci „anamneza pnevmatică”. „Noi căutăm să prezintăm nu doar litera Părinților, ci spiritul lor vital, mintea sau phronema lor, adică ceea ce a fost numit tinerețea lor veșnică.”⁸ Din toate acestea se observă că Părintele Dumitru, ca un teolog fidel tradiției patristice este de asemenea „în comuniune cu toate generațiile”, ca să folosim cuvintele Mitropolitului Antonie Plămădeală.⁹ Pe lângă Sfinții Părinți, autori ortodocși contemporani apar în Experiența lui Dumnezeu. Figurile mari ale diasporei ruse sunt aici: Lossky, Florovsky, Evdokimov, Schmemann, Meyendorff. Din Grecia modernă sunt citați Karmiris și Yannaras, iar Olivier Clément dintre scriitori ortodocși de origine occidentală. Referințe la neortodocși există, dar cu caracter ocazional, la Barth, Rahner, von Balthasar, Küng și alții, suficiente pentru a indica familiarizarea Părintelui Dumitru cu gândirea romano - catolică și cu cea protestantă¹⁰. Părintele Stăniloae a alcătuit o întreagă operă filocalică pe care a tradus-o în română și a însoțit-o cu ample comentarii extrem de edificatoare, prin care aprofundează gândirea filocalică sub aspecte inedite. Ei bine, această lucrare considerabilă nu constituie un domeniu de sine stătător al gândirii sale, ci constituie tocmai conținutul spiritual pe care dascălul nostru l-a inserat în câmpul teologiei dogmatice. A dat naștere unei fericite sinteze dintre spiritualitate și teologie, care i-a îngăduit să depășească dimensiunea pur teoretică a cunoașterii lui Dumnezeu, a cunoașterii la distanță, cum repetă adesea, și să pună la baza acestei cunoașteri experiența întâlnirii duhovnicești a credinciosului cu Dumnezeu, în vederea desăvârșirii

⁸ Kallistos WARE, episcop de Diokleia, *Experiența lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică...*, p. 25.

⁹ Kallistos WARE, episcop de Diokleia, *Experiența lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică...*, p. 25.

¹⁰ Kallistos WARE, episcop de Diokleia, *Experiența lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică...*, p. 25.

lui morale și spirituale. Cunoașterea lui Dumnezeu nu are numai o simplă dimensiune intelectuală sau gnostică, ci îmbrățișează omul în totalitatea ființei lui psihico-fizice, pentru a-l desăvârși în Hristos. Omul creat după chipul lui Dumnezeu este menit să se înalte spre asemănarea cu Creatorul său.

Unul dintre aspectele importante ale culturii românești pe care îl subliniază cu predilecție Părintele Stăniloae constă în „spiritul ei de sinteză. Poporul român, spune dascălul nostru, e un popor român în Europa Răsăriteană, înconjurat de popoare cu care împărtășește credința ortodoxă și de popoare ce poartă amprenta catolicismului și a protestantismului. E un popor care a realizat o sinteză între toate acestea. Are în comun cu Occidentul latinitatea și Ortodoxia pe care o împărtășește cu popoarele răsăritene. Împletirea acestor două elemente a transformat spiritualitatea românească într-o punte între spiritualitățile răsăritene și occidentale.”¹¹ Această sinteză, continuă dânsul, „între exactitatea organizată de către occidentali și simțul frumuseții indescriptibile a tainei în viața poporului român, se poate descoperi în originale creații populare, fie că e vorba de icoane pe sticlă, fie de covoare, sau cântece populare!”¹² Trebuie să vedem însuși impactul pe care grandioasa reconstrucție teologică, întreprinsă de Părintele Stăniloae, îl poate avea asupra teologiei și culturii. Acest impact este considerabil pentru două motive principale. Mai întâi, pentru că această reconstrucție spirituală a teologiei creștine, care se întemeiază pe Revelația divină, a scos în relief un lucru extrem de important pentru dialogul ecumenic și pentru unitatea creștină, anume că structura autentică a Bisericii nu poate fi decât o structură capabilă să corespundă atât Sfintei Treimi ca structură a iubirii supreme, dar și structurii raționale și armonioase a creației, la care se referează Sfântul Atanasie cel Mare. Cu alte cuvinte, structura Bisericii, interpretată în lumina acestor două perspective, nu poate fi decât o structură de comuniune conciliară și sinodală. Orice altă structură nu face decât să închidă Biserica față de Treime și față de creație și să se transforme într-un obstacol pe calea unității creștine, conducând la ignorarea identității specifice fiecărei națiuni sau fiecărui popor. Numai printr-o structură eclesială de comuniune, care îmbrățișează deopotrivă aspectul văzut și nevăzut al Bisericii, Hristos coboară prin Duhul Sfânt în Biserică,

¹¹ Kallistos WARE, episcop de Diokleia, *Experiența lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică...*, p. 92.

¹² Kallistos WARE, episcop de Diokleia, *Experiența lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică...*, pp. 40-41.

ca să înalțe omul și creația, în varietatea formelor ei de viață și existență, la comuniune de viață veșnică cu Dumnezeu – Tatăl. Până acum s-a vorbit mai mult de o conformitate a structurii eclesiale cu structura Sfintei Treimi, însă Părintele Stăniloae ne atrage atenția asupra legăturii dintre Biserică și cosmos, fiindcă cosmosul dispune de o structură rațională sau de o ordine interioară din care izvorăște varietatea ființelor și a lucrurilor, a omului și popoarelor din cuprinsul creației. „Rațiunile lucrurilor ne descoperă sensul comuniunii noastre cu Dumnezeu”, spune Părintele Stăniloae, fiindcă în creație există „reflexe ale Treimii”. Prin reconstrucția sa teologică Părintele Stăniloae a voit să arate că Treimea și cosmosul rămân deschise reciproc, pentru ca Biserica să se poată înrădăcina în realitatea treimică și în cea cosmică, pentru ca să restaureze prin Hristos însuși, temelia ei, comuniunea întregii creații cu Dumnezeu și să păsească astfel către cerul și pământul nou de la finele veacurilor, în toată varietatea formelor ei voite de Creator, fie că e vorba de om, de popoare sau de mediul natural. Am putea spune că Sfânta Treime și cosmosul devin în Hristos, ca Pantocrator, premisă sine qua non a dialogului creștin din mileniul viitor, fiindcă va obliga mereu mai multe Biserici să iasă la largul Sfintei Treimi iubitoare și a cosmosului infinit, în vederea unității creștine; ea va fi premisă pentru păstrarea identității spirituale și culturale a popoarelor, într-o lume preocupată de procesul globalizării, dar va fi și premisă pentru preocupările de ordin ecologic, menite să contribuie la protejarea mediului natural.¹³ Dar impactul reconstrucției teologice a Părintelui Stăniloae asupra teologiei și asupra culturii se va impune și va fi cu atât mai mare cu cât progresul fizicii fundamentale contemporane a descoperit că la temelia macrocosmosului văzut se află un microcosmos nevăzut, unde nu există nicio particulă elementară care să existe prin ea însăși, ci toate se află în corelație reciprocă. După cuvântul unui fizician cunoscut, Fritjof Capra, „evenimentele individuale [din lumea subatomică] nu au totdeauna o cauză bine definită, fiindcă producerea lor este determinată de dinamica întregului sistem atomic. În timp ce în fizica clasică proprietățile și comportarea părților le determină pe cele ale întregului [fiindcă se pornea de la existența lucrului în sine], în fizica cuantică lucrurile se schimbă, fiindcă întregul determină partea și influența conexiunilor globale devine din ce în ce mai importantă

¹³ Kallistos WARE, episcop de Diokleia, *Experiența lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică...*, pp. 40-41.

și separarea părții de întreg devine tot mai dificilă.¹⁴ Sub impactul unor astfel de constatări surprinzătoare, mulți dintre cei mai cunoscuți fizicieni ai lumii contemporane au început să devină metafizicieni, și să declare că „o ordine implicită foarte profundă și invizibilă lucrează dedesubtul dezordinii explicite care se manifestă cu atâtă generozitate. La originea creației nu există evenimente întâmplătoare, nu există hazard, ci o ordine cu mult superioară tuturor celor pe care putem să le imaginăm – ordinea supremă care regleză constantele fizice, condițiile inițiale, comportamentul atomilor și viața stelelor. Puternică, liberă, existentă în infinit, taina implicită, invizibilă, sensibilă, ordinea se află acolo, eternă și necesară în spatele fenomenelor foarte sus deasupra universului, dar prezentă în fiecare particulă.”¹⁵

De la o lume mecanicistă, închisă în ea însăși, se ajunge astfel la lumea deschisă către Dumnezeu, care ne amintește de corelația și armonia creației în Logosul divin, la care se referă Părintele Stăniloae în comentariul său asupra cosmologiei atanasiene. Impactul considerabil al reconstrucției teologice a Părintelui Stăniloae are toate şansele să se impună progresiv teologiei și culturii contemporane, fiindcă se sprijină atât pe adevărul suprem al Revelației divine, cât și pe gândirea unora dintre cei mai iluștri fizicieni ai lumii actuale. Iar rezultatul lor conjugat va avea drept scop depășirea autonomiei în care a fost închisă ordinea naturală, din cauza unei concepții mecaniciste, și deschiderea ei către transcendent, pentru a face posibilă coborârea lui Dumnezeu către oameni, în vederea renașterii lor spirituale și morale. Se împlinește astfel aspirația profundă care se află la baza programului teologic al veneratului nostru profesor, care dobândește conotația unui testament spiritual: „Problema cea mai importantă pentru teologia ortodoxă de mâine, spunea dânsul, va fi aceea de a reconcilia viziunea cosmică a Părinților cu o viziune ce crește plecând de la rezultatele științelor naturale și exacte. Teologia de mâine trebuie să fie deschisă spre întreaga realitate istorică și cosmică, dar în același timp trebuie să fie duhovnicească”, adică deschisă către transcendent.¹⁶ Desigur, pentru a deveni o realitate, reconstrucția teologică întreprinsă de veneratul nostru teolog trebuie cunoscută și difuzată în cercuri cât mai largi.

¹⁴ Fritjof CAPRA, *Taoфизика. O paralelă între fizica modernă și mistica orientală*, Ed. Tehnică, București, 1999, p. 234.

¹⁵ Jean GURTON, *Dumnezeu și știința*, Ed. Harisma, București, 1992, p. 41.

¹⁶ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Theology and the Church*, New York, 1980, p. 224.

Părintele Stăniloae este studiat astăzi tot mai mult și în lumea occidentală. Astfel, teologii italieni identifică unele dintre dimensiunile teologiei Părintelui Stăniloae. Astfel, Părintele restabilește raportul dintre teologie și viața Bisericii prin faptul că în timp ce unii exagerau rolul ierarhiei bisericești și încercau să diminueze pe acela al cercetării teologice, Părintele susținea că doar o teologie dinamică și intelligentă, în continuă reflecție, poate permite Bisericii să se mențină și să dea activității clerului și pietății populare propria forță și identitate. De asemenea, Părintele Stăniloae pune bazele unei literaturi dogmatice autentice, introducând „metoda patristică de a face teologie, care constă în a lega doctrina de spiritualitate, credința de Liturghie, rugăciunea de morală.”¹⁷

Părintele Stăniloae deschide către lumea de azi și către dialogul ecumenic expresia credinței ortodoxe, delimitează o teologie ortodoxă a lumii și prezicează dimensiunea socială și culturală a creației¹⁸. Dacă parcurge cu atenție teologia sa, omul de astăzi constată că Părintele Dumitru Stăniloae a repus teologia la locul ei superior între modurile de cunoaștere. El a constatat că teologia din timpul său nu era în stare să țină un echilibru între speculațiile despre ceea ce este Dumnezeu în ființa Sa și energiile Sale și analiza și interpretarea contextului istoric și cultural, adică ceea ce face Dumnezeu în viața și istoria oamenilor. S-a ajuns astfel la o separare între teologie și iconomie, între Treimea transcendentă și Treimea imanentă, între Dumnezeire sau esența lui Dumnezeu și lucrarea Sa economică prin energiile Sale active. Părintele Stăniloae face din „cunoașterea lui Dumnezeu” un capitol major al Dogmaticii lui, afirmând clar că cunoașterea lui Dumnezeu referitoare la Sine însuși nu se separă de cunoașterea Lui referitoare la făpturi. Dumnezeu este unul și același, atât în misterul ființei Sale inaccesibile cât și în manifestările Sale istorice, vizibile. Doxologia existenței Lui transcendentă și apologia prezenței Lui în creație și istorie sunt două aspecte ale cunoașterii lui Dumnezeu, Unul și Același în ambele forme¹⁹. Părintele Dumitru Stăniloae nu a negat rolul teologiei ca instrument conceptual în sistematizarea doctrinei creștine revelate, dar n-a insistat asupra acestui capitol. În schimb, consecvent teoriei

¹⁷ Arhim. Iuvenalie Ion IONAȘCU, *Părintele Dumitru Stăniloae în teologia italiană*, în *Candela Moldovei*, nr. 7-9, 2005, p. 48.

¹⁸ Arhim. Iuvenalie Ion IONAȘCU, *Părintele Dumitru Stăniloae în teologia italiană...*, p. 48.

¹⁹ Pr. Ion BRIA, *Spațiul nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu*, p. 81.

lui despre cunoașterea lui Dumnezeu, Părintele Stăniloae a vorbit pe larg despre teologia catafatică, discursivă, sau calea afirmativă, sau cunoașterea rațională și teologia apofatică, contemplativă, sau calea negativă, sau cunoașterea suprarațională. Și aici a adus clarificări originale.²⁰ Teologia negativă, care presupune o operație mintală de a înlătura de la Dumnezeu orice atribut pozitiv, se deosebește de simțirea apofatică, experierea în lumina necreată a prezenței lui Dumnezeu. Aici actul rațional își schimbă structura. Mintea (*nous*) este cea care face această eliminare a tot ceea ce încide vederea lui Dumnezeu. În fine, vederea luminii în extaz este apofatismul rugăciunii și tăcerii. Este experierea abisului, cunoașterea suprarațională, mai presus de care se află Ființa divină însăși. Experierea aceasta este un progres etern. Toate înaintează veșnic în cunoașterea nemijlocită: „Călătorie până nu se ajunge la oprire.”²¹

Pr. Prof. D. Stăniloae rămâne în teologia contemporană prin aceea că a dat o unitate monumentală dogmaticii ortodoxe pe care a conceput-o ca fiind inseparabilă de morală, de cultul Bisericii, de spiritualitate. Teologia Dogmatică Ortodoxă, operă capitală, este, pe de o parte, o sinteză în care prezintă dogmele credinței în mod coherent, după metoda hristocentrică, iar pe de altă parte, este un mesaj, deoarece expunerea sistematică este însoțită permanent de meditația existențială. Dogmatica sa nu este altceva decât prezentarea inteligeabilă dar și emoțională, existențială a dogmelor credinței²². Urmând principiul teologiei patristice, care „rezintă nu pe Dumnezeu și lucrarea mântuitoare a lui Hristos în Sine, ci în om, prin Duhul Sfânt”, Părintele Stăniloae nu desparte teologia de doxologie. Aceasta este cel mai important corectiv pe care Dumitru Stăniloae l-a făcut teologiei dominante dinainte de el : „Numai când Părinții aveau de apărat un punct al dreptei învățături despre Dumnezeu sau despre Hristos dezvoltau mai mult latura dogmatică a ei. Dar nici atunci nu lipsea din această prezentare legătura aceluia punct al învățăturii dogmatische cu mântuirea omului, cu urmările ei pentru viețuirea ce se cere omului, cu lauda și mulțumirea lui Dumnezeu pentru modul cum se reflectă existența și lucrarea lui Dumnezeu în creșterea duhovnicească a omului și în puterea dată acestuia de a conlucra cu Dumnezeu la mântuirea sa.”²³

²⁰ Pr. Ion BRIA, *Spațiul nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu*, p. 81.

²¹ Pr. Ion BRIA, *Spațiul nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu*, p. 82.

²² Pr. Ion BRIA, *Spațiul nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu*, p. 83.

²³ *Filocalia*, vol. 11, Ed. Episcopiei Romanului și Hușilor, 1990, p. 9.

Vrednicul de pomenire Preafericitul Părinte Patriarh Teocist afirma, cu privire la personalitatea Părintelui Stăniloae, că pe aceste piscuri ale contemporaneității creștine, precum și în abisurile negației sau ignorării valorilor ortodoxe și creștine, sau în zbaterea apărării și salvării lor, a apărut pe bolta Bisericii chipul de profesor mai întâi, apoi cel de slujitor al Altarului, al Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae. El a fost dăruit, am putea spune, drept cel mai de seamă în spațiul culturii teologice și al reliefării valorice supreme a trăirii mistico-filocalice, adică în spațiul cel mai important pentru cuvenita dăinuire a oamenilor și a neamurilor în acest veac și în veșnicie²⁴. Timp de mai bine de șase decenii, Părintele Profesor Dumitru Stăniloae a zăbovit cu râvnă la altarul școlii teologice românești, pe care a slujit-o cu dăruire și a îmbogățit-o cu lucrări de mare profunzime și originalitate, cu traduceri din Sfinții Părinți ai Bisericii și cu un număr impresionant de studii și articole în presa bisericească din țară și străinătate.²⁵

Actualul Patriarh al României, Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, a spus că Părintele Stăniloae, de fapt, nu explică, ci adâncește teologia Sfinților Părinți într-o terminologie adecvată. Teologia Părintelui Stăniloae în întregimea ei, chiar dacă unele dintre articolele lui au caracter mai istoric, poate fi numită o teologie a rugăciunii, direct, când vorbește despre rugăciune, și chiar indirect, deoarece găsim în lucrările sale mai multe referințe privind importanța rugăciunii, privind foloasele rugăciunii, privind necesitatea rugăciuni.²⁶ Preafericitul Părinte Patriarh Daniel mai evidențiază faptul că Părintele Stăniloae ne arată prin tot ce a scris și prin modul său de viață spirituală profundă că frumusețea netrecătoare a persoanelor și a popoarelor se manifestă în adâncirea comuniunii lor spirituale cu Dumnezeu și întreolaltă. El ne-a arătat că forța și frumusețea Ortodoxiei se manifestă în profunzimea și bogăția teologiei și a spiritualității ei.²⁷ Gândirea teologică a Părintelui

²⁴ Preafericitul Părinte TEOCIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Un slujitor devotat al Bisericii și teologiei ortodoxe, un mare teolog ortodox al epocii noastre, coloană a teologiei ortodoxe contemporane*, în *Părintele Dumitru Stăniloae în conștiința contemporanilor*, Ed. TRINITAS, Iași, 2003, p. 12.

²⁵ Preafericitul Părinte TEOCIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Părintele Dumitru Stăniloae în conștiința contemporanilor*, p. 12.

²⁶ Înaltpreasfințitul Părinte DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Părintele Stăniloae, om și teolog al rugăciunii*, în *Părintele Dumitru Stăniloae în conștiința contemporanilor*, Ed. TRINITAS, Iași, 2003, p. 25.

²⁷ Cf. Înaltpreasfințitul Părinte DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Teologia – Știința mantuirii și a vieții veșnice*, în *gândirea Părintelui Stăniloae*, în *Candela Moldovei*, nr. 11-12, 2003, pp. 7-9.

Stăniloae se fundamentează scripturistic și este în comuniune cu teologia ortodoxă contemporană și în dialog cu teologia catolică și protestantă.

Pentru Părintele Stăniloae, Ortodoxia este Biserică una, sfântă, sobornicească și apostolească conform Simbolului de credință niceo-constantinopolitan; sobornicitatea sau catolicitatea ei derivă din plinătatea și statornicia în adevărul de credință pe care ea îl conține, îl mărturisește și îl comunică.

Aceasta ne arată că Părintele Stăniloae este în gândirea sa teologică pe linia Sfinților Apostoli, a Sinoadelor Ecumenice și a Sfinților Părinți și este în comuniune de mărturisire cu teologia ortodoxă din spațiul elen, slav și arab, și în dialog cu teologia contemporană romano-catolică, anglicană sau protestantă. Fidelitatea față de tradiția ortodoxă nu îl închide într-un spațiu al unei mărturii închistate, ci este o fidelitate reînnoită dinamică, creatoare de comuniune și aducătoare de lumină pentru toți cei care cred în Hristos și Îl iubesc pe El ca Dumnezeu și Mântuitor.

Opera marelui teolog nu a rămas fără ecou în lumea culturală din țară și din străinătate, în ciuda faptului că, potrivit „ritualului care îi determină pe români să-și divinizeze postum propriile victime”, Părintele Stăniloae „s-a trezit, la amurg, în slăvile unui elogiu coral”. Creația sa este destul de puțin înțeleasă în sensurile ei profunde în cultura română, având oarecum aceeași soartă despre care filosoful Ioan Petrovici spunea, în lucrarea Douăsprezece prelegeri universitare despre Immanuel Kant, că o au lucrările geniului german: Deși puțini înțeleg scrierile sale, toți germanii le țin la mare respect, ca pe ceva sacru²⁸. Părintele Stăniloae, la nivelul receptării „de masă” el rămâne înaccesibil multora, datorită stilului academic și logicii profunde²⁹. Părintele Dumitru Stăniloae, în demersul lui teologic, acceptă și trăiește foarte profund ceea ce învață și trăiește Biserică; teologhisește ca membru al Bisericii și, mai mult, ca preot al acesteia. Are întotdeauna certitudinea că exprimă Biserica și este convingător pentru cititorii lui din acest punct de vedere. Are însă curajul de a propune cu succes în teologia lui lucruri cu totul noi. Adâncește adevărul, plecând întotdeauna de la problemele majore ale lumii contemporane. Teologhisește folosind mijloace de exprimare și structuri de gândire actuale. Teologhisește

²⁸ Drd. Mihai-Silviu CHIRILĂ, *Părintele Dumitru Stăniloae, darul lui Dumnezeu către poporul român*, în *Candela Moldovei*, nr. 12, 2002, p. 8.

²⁹ Drd. Mihai-Silviu CHIRILĂ, *Părintele Dumitru Stăniloae, darul lui Dumnezeu...*, p. 8.

compunând cutremurătorul poem al iubirii lui Dumnezeu. Astfel, teologia lui izvorăște din viața lui în Hristos, din viața lui liturgică, se hrănește din teologia Părintilor, este îndrumată foarte clar de Sfântul Duh și se articulează plecând întotdeauna de la problemele contemporane ale omului și ale lumii.³⁰ Se poate vorbi cu siguranță de o „epochă Dumitru Stăniloae în teologia românească”, dar „o judecată obiectivă” asupra ei „o va face, cu timpul, istoria³¹. Câteva certitudini se degajă cu evidență, deci, încă de pe acum: cu opera Părintelui Dumitru Stăniloae teologia ortodoxă românească a dobândit o figură „clasică” de tip monumental, cu un impact nu doar național, ci și panortodox și ecumenic. Prin sinteza sa teologică – în al cărei centru se află trilogia: Dogmatică-Spiritualitate-Liturghie (1978, 1981, 1986) – Părintele Dumitru Stăniloae ocupă în Ortodoxia actuală o poziție similară celei a unui K. Barth, în protestantism, și a unui K. Rahner, sau mai degrabă H. Urs von Balthasar, în catolicism³². Părintele Dumitru Stăniloae este astfel nu numai un „titân al teologiei românești contemporane”, ci și un „clasic” al teologiei secolului XX, atât al celei panortodoxe, cât și al celei ecumenice. Numele Părintelui Dumitru Stăniloae se înscrie astfel definitiv alături de marii teologi ai generației sale: alături de catolicii H. de Lubac (1898-1991), H. Urs von Balthasar (1905-1988) și K. Rahner (1904-1984), alături de protestanții K. Barth (1886-1968), E. Brunner (1889-1966) și P. Tillich (1886-1965) și alături de ortodocșii G. Florovsky (1893-1979), Iustin Popovici (1894-1979) și Vl. Lossky (1903-1958)³³. Părintele Dumitru Stăniloae însuși, în „Introducerea” Teologiei Dogmatice Ortodoxe, arată că la modul ideal teologia vie a Bisericii trebuie să fie în același timp: a) „apostolică și tradițională”, fidelă prin „credință” Revelației date în trecut și transmise în tradiție prin istorie; b) „contemporană cu fiecare epochă”, deschizându-se prin „iubire” oamenilor de acum și problemelor prezentului; și c) „profetică-eshatologică”, deschisă și deschizând prin

³⁰ Stylianos PAPADOPOULOS, *Cel mai mare teolog ortodox al întregii creștinătăți în veacul al XX-lea*, în *Candela Moldovei*, nr. 12, 2005, p. 28.

³¹ Arhid. Ioan ICĂ jr., *Părintele Dumitru Stăniloae – «Clasic» al teologiei secolului al XX-lea*, în *Părintele Dumitru Stăniloae...*, p. 232.

³² Kallistos WARE, episcop de Diokleia, *Experiența lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică...*, p. 118.

³³ Arhid. Ioan ICĂ jr., *Părintele Dumitru Stăniloae – «Clasic» al teologiei secolului al XX-lea*, p. 232.

„speranță” umanității perspectivele „viitorului” eshatologic inaugurat de Hristos prin Învierea Sa, și promovând astfel mișcarea și progresul spiritual al omenirii spre desăvârșirea ei finală, metaistorică.³⁴

Pentru toate acestea, Părintele Dumitru Stăniloae a devenit laudă a Bisericii întregi și, în special, a Bisericii românești. Pentru acestea este cel mai mare teolog al Bisericii Ortodoxe și al întregii creștinătăți. Referindu-se la personalitatea sa, teologul grec S. Papadopoulos spune că „din aceste considerente, rugăciunea noastră și dorința noastră este ca teologii noștri să-i urmeze pașii, să-l recunoască întotdeauna ca pe un avvă, un părinte al progresului lor teologic, pentru ca să rămână ortodocși, pentru ca să rămână teologi autentici ai Domnului nostru Iisus Hristos și ai Sfântului Duh.”³⁵

De aceea, pe bună dreptate, Părintele Stăniloae, este considerat unul dintre cei mai de seamă gânditori creștini din lume, un Părinte al Ortodoxiei din secolul XX-lea³⁶, iar Părintele John Meyendorff spunea că „este cel mai mare teolog ortodox din întreaga lume”.

Summary: The place of Father Dumitru Stăniloae in the Romanian theology, and in the contemporary Orthodox theology

Father Stăniloae opens to the world of today and to the ecumenical dialogue the expression of the Orthodox faith, defining an Orthodox theology of the world, and specifying the social and cultural dimension of the Creation. If he reads attentively over his theology, the man of today will find out that Father Dumitru Stăniloae has reinstated the theology in its highest place among the ways of knowledge. He found the theology of his time was not able to keep balance between the speculations about what is God in His essence and energies, and the analyse and the interpretation of the historical and cultural context, i.e. the ways God intervenes in men's life a story. Thus, a separation between theology and economy has been performed, as well as between the transcendental Trinity and the

³⁴ Cf. *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, 1978, pp. 103-110; Arhid. Ioan Ică jr., *Părintele Dumitru Stăniloae – «Clasic» al teologiei secolului al XX-lea*, p. 234.

³⁵ Stylianos PAPADOPoulos, *Cel mai mare teolog ortodox al întregii creștinătăți în veacul al XX-lea*, p. 28.

³⁶ Pr. Dr. Ioan IONIȚĂ, *Teologia ca experiență a misterului divin*, în *Părintele Dumitru Stăniloae în conștiința contemporanilor. Mărturii, evocări, amintiri*, Ed. TRINITAS, Iași, 2003, p. 224.

immanent Trinity, between Divining, or God's essence, and His plan (oeconomy) through His active energies. Father Stăniloae makes from the "knowledge of God" a major chapter of his Orthodox Dogmatic Theology, very positively stating that the knowledge of God about Himself is not to be separated from His knowledge about the creatures. God is one and unchanged both in the mystery of His innaccessible being, and His historical and visible manifestations. The doxology of His transcendental existence and the apology of His presence within creation and history are two aspects of the knowledge of God, One and Unchained in both forms. Father Stăniloae never denied the role of theology as a conceptual tool for systematizing the revealed christian doctrine, but he never insisted upon this chapter. On the other hand, being consistent in his theories about the knowledge of God, Father Stăniloae discussed at length upon the subject of the kataphatic theology, i.e. the discursive, affirmative theology based on rational knowledge, and the apophatic theology, i.e. the contemplative, negative theology based on superrational knowledge.